

Проект нової редакції Українського правопису

Минає сто років від часу, коли Українська академія наук 17 травня 1919 року схвалила «Найголовніші правила українського правопису» – перший в історії України офіційний загальнодержавний правописний кодекс. В умовах складних геополітичних змін, війн і соціальних катаклізмів він справляв визначальний вплив на формування української мови як національного, а не етнологічного феномену. У 1925 р. уряд Української Соціалістичної Радянської Республіки створив при Народному комісаріаті освіти Державну комісію для впорядкування українського правопису, а в 1927 році за наслідками роботи Всеукраїнської правописної конференції, що відбулася в Харкові, комісія підготувала проект всеукраїнського правопису, в опрацюванні якого взяли участь українські мовознавці з Наддніпрянщини й західноукраїнських земель. Від імені держави 6 вересня 1928 року його затвердив нарком освіти УСРР Микола Скрипник. Після згорання політики «українізації» й самогубства Миколи Скрипника до правопису за вказівкою влади внесли суттєві зміни, що скасовували низку норм «харківського» правопису як націоналістичних і таких, що «покликані штучно відірвати українську мову від великої братньої російської». Проте репресований «харківський» правопис з незначними змінами й доповненнями залишався чинним на західноукраїнських землях поза Українською РСР і в переважній частині української діаспори.

Після правописних дискусій на межі 1980–90-х років в українську мову стали повертатися окремі елементи «харківського» правопису. В абетці поновлено літеру «г» для використання в давніше запозичених загальних назвах, на зразок *танок, татунок, твалт, трати, трунт* тощо. В інших загальних назвах і в усіх власних назвах іншомовного походження, згідно з чинною досі редакцією правопису 1990 р., звук [g] і далі адаптується до українського [г].

Українська національна комісія з питань правопису, створена відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 416 від 17 червня 2015 р., до складу якої ввійшли мовознавці з установ Національної академії наук України та університетів, що представляють усі регіони нашої держави, після тривалої й

копіткої роботи затвердила своїм рішенням від 27 червня 2018 р. проект нової редакції Українського правопису, розроблений на фундаменті української правописної традиції з урахуванням новітніх мовних явищ, що набули поширення в різних сферах суспільного, наукового й культурного життя. Правописна комісія виходила з розуміння того, що український правопис, як і правопис будь-якої іншої мови, не може бути вичерпним; він кодифікує засадничі, найбільш поширені або спірні орфографічні положення.

Правописна комісія утворила робочу групу, якій доручила підготувати проект нової редакції правопису. Текст кожного з п'яти розділів багаторазово обговорювався на засіданнях робочої групи і був предметом спеціального розгляду на засіданнях повного складу Української національної комісії з питань правопису. Полеміка, що відбувалася на засіданнях робочої групи і правописної комісії засвідчила, що, порівнюючи з дискусіями на Всеукраїнській правописній конференції в Харкові (1927 р.), поляризація поглядів серед прихильників різних правописних традицій суттєво зменшилася. Деякі елементи «харківського» правопису, що стали об'єктом репресивних дій радянської влади (наприклад, написання *лямпа*, *фльота*, *кляса*), залишилися поза обговоренням, оскільки пропозицій щодо поновлення їх в українській мові не надійшло.

Відомо, що фонетичне явище переходу праслов'янського проривного задньоязикового [ɣ] у фарингальне [ɣ], засвідчене в ареалі формування українського етносу вже пам'ятками другої половини XI ст. Звук [ɣ] був і залишається однією з найхарактерніших фонетичних рис української мови. Більшість членів комісії погодилися з думкою, що українська мова, як і більшість інших мов, адаптує запозичені слова до своєї фонетичної системи, тому в загальних назвах, віддаючи належне давній орфоепічній і орфографічній традиції, іншомовний звук [g] доречно передавати українським г. Винятками залишаються ті слова, які усталилися з написанням через г (*танок*, *татунок*, *гвалт*, *грати*, *грунт* і под.). Щодо іншомовних прізвищ та імен людей ухвалено компромісне рішення: допустити варіантне передавання звука [g] буквою г (*Вáско да Гáма*, *Вергі́лій*, *Га́бсбург*, *Гарсі́я*, *Грегуа́р*, *Гонга́дзе*, *Гулліве́р*) і

буквою *г* (*Вáско да Гáма, Вергілій, Гáбсбург, Гарсія, Грегуáр, Гонга́дзе, Гулливе́р*). У словах з латинським коренем *-ject-* звукосполучення [je] послідовно передаватиметься через українське *є*: *об'єкт, траєкторія, проєкт, проєкція* і т. ін.

Зважаючи на те, що в мовному плануванні, частиною якого є правописна кодифікація мови, важливо враховувати історичні й ареальні особливості української орфографічної традиції (принцип соборності), правописна комісія визнала за доцільне підтримати пропозицію передавати буквосполучення **th** у словах грецького походження буквою *т* (*ортодокс, ортопедія, театр, теорія*), а в словах, узвичаєних в українській мові з **φ**, допустити орфографічну варіантність на зразок: *анафема* і *анатема, дифірамб* і *дитирамб, ефір* і *етер, кафедра* і *катедра, логарифм* і *логаритм, міф, міфологія* і *міт, мітологія, Борисфен* і *Бористен, Ефіопія* і *Етіопія* тощо. З аналогічних причин проєкт нової редакції правопису передбачає варіантність у запозиченнях із грецької мови, як-от: *аудіє́нція* / *авдіє́нція, аудито́рія* / *авдито́рія, лауреа́т* / *лавреа́т* і т. ін.

Згідно з новими правилами в художніх текстах іменники третьої відміни на **-ть** після приголосного, а також слова *кров, любов, осінь, сіль, Русь, Білорусь* у родовому й давальному відмінках можуть набувати як варіант закінчення **-и**: *гідности, незалежности, радости, смерти, чести, хоробрости; крови, любови, осени, соли, Білоруси, Руси*.

Таким чином правописна комісія повертає до життя низку особливостей «харківського» правопису, поновлення яких має наукове підґрунтя. Беззастережно поділяючи думку про злочинний характер репресивних дій тоталітарного режиму щодо «харківського» правопису і його творців, правописна комісія не може знехтувати тим, що мова народу розвивається разом з його історією і мовна практика українців 1930-х – 2010-х років також є частиною української орфографічної традиції.

Важливо зазначити, що пропонований проєкт правопису доповнено новими положеннями, які стосуються запозичень з англійської та деяких інших мов, особливостей відмінюваності / невідмінюваності слів іншомовного

походження, правопису складників основи слова, вживання великої букви, правопису закінчень відмінюваних слів, правопису власних назв, правил уживання розділових знаків. З тексту правопису вилучено деякі положення, які з погляду сучасного стану української літературної мови є надлишковими.

Принципове значення має та обставина, що, попри тривалі й напружені дискусії стосовно доцільності чи недоцільності різних правописних інновацій, підсумкове голосування щодо проекту нової редакції українського правопису було одностайним.

Нині проект нової редакції Українського правопису винесено на громадське обговорення, яке триватиме до 15 вересня. Українська національна комісія з питань правопису проведе ретельний аналіз усіх пропозицій і критичних зауважень, які надходять на її адресу, і з урахуванням результатів громадського обговорення доопрацює текст нової редакції Українського правопису і подасть його на затвердження Кабінетові Міністрів України.

Богдан Ажнюк, директор Інституту мовознавства імені О.О.Потебні НАН України, член Української національної комісії з питань правопису

Максим Стріха, заступник міністра освіти і науки України, співголова Української національної комісії з питань правопису